

капподокійського богослів'я, вже згадуваними Василем Великим, Григорієм Богословом та Григорієм Ниським. Однак найбільш поширеним монашество залишається в Палестині і особливо в Єгипті, де на ниві його організації, переважно в коптському середовищі особливо прославився авва (отець) Шенуї (бл. 333-451).

До початку V ст. авторитет монашества набуває в імперії загального визнання. Влада вже не тільки лояльно відноситься до нього, а й виявляє своє блага ставлення, особливо із врахуванням того, який великий вплив на свідомість та поведінку людей мали авторитетні монахи (як той же Шенуї в Єгипті [Тураев Б.А. Древний Египет.- Пг., 1922.- С. 154-158]).

За цих обставин виникають перші монастирі в околицях Константинополя, а також на узбережжі Мармурового й Егейського морів. Зможні люди, як і представники влади жертвують на “спомин душі” землі та майно, держава надає їм всілякі пільги. Монастирі з часом стають багатими закладами. До їх лав вступає велика кількість різноманітного люду, далеко не завжди безкорисливого і освіченого. Монашество стає тут грізною політичною силою, що активно впливає на церковну та світську політику. Так, імператор Феодосій II (408-450), який спочатку підтримував лідера сирійських церков Несторія, під тиском монашества змушений був відректися від нього. Загрозу з боку монахів відчував і провінційний єпископат.

Навіть Юстиніан I (527-565), влада якого була майже необмеженою, рахувався з монастирями як міцною політичною силою і всіма способами прагнув залучити їх на свій бік. Однак цілому протягом VI ст. політична активність монашества дещо знижується. Монастирі стають органічною складовою візантійської соціокультурної системи, підтримують державну владу і отримують від неї великі маєтки і різноманітні пільги [Троицкий И.И. Обзорение источников начальной истории монашества.- Сергиев-Посад, 1907; Карсавин Л. Монашество в средние века.- М., 1912; Поснов М.Э. История христианской церкви...- С. 514-524; Флоровский Г.В. Восточные отцы V-VIII веков...- С. 140-194].

Таким чином, в найзагальніших рисах ранньовізантійську, тобто первинну Східнохристиянську соціокультурну систему можемо розглядати як своєрідну двуєдність пізньоантично-грекохристиянських підвалин, при їх симбіозі та взаємному компромісі в ядрі системи, але при збереженні тією чи іншою мірою автономних, протиставляючих себе цьому ядру культурно-язичницького та аскетично-християнського напрямків.

ПОНЯТТЯ ДУХОВНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Л.СИЛЕНКА

У розвитку сучасної філософської думки спостерігається так званий “неорелігійний ренесанс”. Він постає як пошук релігійних чинників, необхідних для конструювання соціального буття. В постмодерністську тенденцію сучасної релігійної філософії робить свій внесок відомий представник української діаспори Лев Силенко – засновник РУНВіри, яку він вважає національною релігією українського народу. Головні положення якої він виклав у фундаментальній праці “Мага Віра”.

Значне місце у названій праці Л.Силенка займає поняття “духовна революція”, яка означає не тільки повернення народів до своїх національних джерел, але й глибоке осмислення перспектив тих реалій, які сьогодні визначають ментальні риси будь-якого народу, в тому числі й українського.

Осмислюючи засади духовної революції, Л.Силенко вбачає мету відродження української нації у створенні реальних умов для саморозвитку людини: “Він (український народ – Т.Х) не тільки духовно оновиться, а й спрямує мислення Людства на шлях творіння Нової Цивілізації, нової ритміки Духовного життя” [Силенко Л. Мага Віра. США: ОСДУ, 1979.- С. 971].

Важливою рисою духовної революції є поняття “толерантність”, яка, на думку Л.Силенка, є найважливішим принципом духовного воскресіння людства, постає як звільнення його від насилля та воєн. Нова духовність потрібна Європі, планеті Земля, - зазначає пише відомий релігієтворець. Духовна революція людства в тому, що Бог один, але кожній нації, кожному народу притаманне своє власне уявлення про Бога, тому що “протилежності в розумінні Бога звеличують духовне життя людства” [Святе вчення. Силенкова віра в Дажбога.- К., 1995.- С. 3].

Означені релігійні уявлення можуть суперечливо виявлятися в обрядності, в засобах поклоніння та образах Бога як антропоморфного, пантеїстичного чи логічного Початку, але в цілому все зводиться до віри в людську святість та гуманність. “Усі віри, які навчають людину вірити в Бога – правдиві, пише Л.Силенко. – Чим віра толерантніша, тим більше вона благородна” [Там само.- С. 393].

* Хміль Т.В. – викладач Дніпропетровського державного аграрного університету.

Фіксуючи європейську кризу духовності, яку не вдалося ще подолати напередодні III тисячоліття, автор “Мага Віри” звертає особливу увагу на те, що “якщо і в III-му тисячолітті Європа не матиме Європейської релігії, загубить себе, її майбутнє буде захмарене” [Там само.- С. 391].

Що ж має тут на увазі Л.Силенко?

Детально аналізуючи одну з гілок західного християнства протестантизм, Л.Силенко визначає головні його недоліки в царині етики: по-перше, вузьке економічне призначення протестантської етики, по-друге, домінування утилітарних важелів у ставленні до природи та невизнання її як об’єкту поклоніння. Така ситуація, на його думку, виступає головною причиною сучасної екологічної кризи.

Можна зауважити Л.Силенку, що дух християнського протестантизму породив не тільки зневажливе ставлення до природи, але й економічні ринкові моделі країн, які визволили не тільки європейську економіку від павутини середньовіччя, але й породили дух дійсної свободи людини.

Не буде перебільшенням сказати, що вперше про якість свободи особистості людство дізналося з появою протестантизму та його цінностей. Але сьогодні духовна криза Заходу потребує переоцінки вже протестантських цінностей та пуританської моралі, яка все більше спонукає в людині егоїзм та індивідуалізм.

Протестантська етика, як виробнича або ринкова етика, заснована на чесній праці, аскетизмі, самообмеженості в споживанні, якраз і є духовним відображенням індустріальної епохи. В більшій мірі вона спрямована на вузько прагматичний аспект визнання особистого успіху, що вимагає від людини відповідних типів поведінки та сприйняття певних цінностей.

Напередодні Третього тисячоліття протестантські цінності поступово втрачають активну цивілізаційну роль, бо вони вже не в змозі виконувати певну функцію морально-регулятивного обґрунтування для суспільства з достатньо накопиченим матеріальним багатством, бо воно ще не спрямоване на вищу цінність, тобто на людину. Саме це і відображається Л.Силенком у його ставленні до християнства в цілому.

У це означене русло спрямовані етичні принципи вчення Л.Силенка, який робить теоретичну спробу зняти головні суперечності епохи між людиною та суспільством, розробляє новий гуманізм у релігійній формі як нову основу співвідношення між людьми.

На думку автора “Мага Віри”, інша обмеженість етики протестантизму полягає в розумінні природи як джерела прибутку, а не як умови формування етико-соціального середовища людства. У критиці

означеного аспекту він повторює думку представників екофілософії напрямку західно-європейської філософії Р.Атфілда [Attfield R. The Ethics of Environmental Concern.- N-Y, Columbia Univ. Press, 1983.- 115 p.] та Л.Уайт [White L., Jr. The Historical Roots of our Ecologic Crisis.- "Science", 1967.- Vol. 155.- № 3767.- P. 1203-1207], чій праці, які присвячені етико-релігійним основам сучасної екологічної кризи, визнані класичними.

Християнство наполягає на тому, що Бог створив людину, відокремив її від природи, призначивши керувати природним та тваринним світом. Логічно виходить, що з волі Бога людина повинна експлуатувати природу заради власних цілей. Таким чином, християнські уявлення про взаємовідношення людини та природи склали певний алгоритм відношення людини до навколишнього середовища.

Чи не виступає моральна доктрина християнства однією з причин екологічної кризи? Л.Силенко дає на це запитання позитивну відповідь. Означені цінності європейського світу та визначені сьогодні типи поведінки не можуть бути визнаними орієнтирами розвитку людини в майбутньому. У сучасному суспільстві давно вже виникла потреба в новій системі цінностей, яка б вела до духовно збалансованого життя. Вчення Л.Силенка знаходиться як раз у руслі пошуку цінностей, викликаних добою нової постіндустріальної цивілізації.

Ще одна засада духовної трансформації суспільства відноситься переважно до Духовної революції українського народу. Це перш за все переоцінка головної для українців історичної події другого тисячоліття – прийняття християнства Україною-Руссю. Насильницьке прищеплення народу християнської ідеології, повна зневага християн до стародавньої культури не стало, на думку Л.Силенка, духовним оновленням для українського народу, бо воно з’явилося зовнішнім, а не внутрішнім поштовхом до соціальних перетворень, що привело значною мірою до негативних наслідків.

Четверта грань Духовної революції також стосується тільки України. Перш за все – це розрив з минулою колоніальною ідеологією, в якій має місце протиріччя між національною державою та ідеологією християнства, що не передбачає появу та існування незалежної національної української держави. “Ми (українці – Т.Х) європейці – раса, яка обдарила Людство геніальними винаходами у світі технології.... І маємо перед світом продемонструвати, що твориться нове обличчя Європи, нова її історія, в якій Народ не гноблений Народом”, - пише Л.Силенко у своєму “Святому Вченні” [Святе вчення. Силенкова віра в Дажбога.- С. 98, 258].

Апофеозом Духовної революції в Україні, на думку Л.Силенка, виступає незалежна держава не тільки за формою, а й за змістом.

Управління державою повинне здійснюватися національно-патріотичними силами народу, “людьми з великою вірою в майбутнє України”. Означена соціальна та національна переорієнтація управління повинна стати важливим чинником духовного відродження українців на початку третього тисячоліття.

Визначаючи головні риси Духовної революції та осмислюючи етнокультурну сутність етичної концепції, Л.Силенко розробляє загальні риси етнетики, про важливість якої, до речі, йшла мова на першій в Україні Міжнародній науково-теоретичній конференції “Культура і етнетики” в 1994 році [Плохий С. Незалежна Україна: державна церква чи громадянська релігія? // Пам’ятки України.- 1992.- № 2.- С. 3-6]. Широке обговорювання проблеми науковцями зафіксувало початок становлення особливої гілки етичного знання – етнетики, що має пряме відношення до становлення національної самосвідомості та самоідентифікації нації, а також специфіки моральної культури етносів, взаємозв’язку національних та загальнолюдських етичних цінностей.

Таке визначення етнетики повністю охоплює релігійно-етичне вчення Л.Силенка, що надає право захувати його до одного з засновників нового розділу етичної теорії. Автор “Мага Віри” закладає основи етнетики як напрямку розвитку етики, що вивчає специфіку національних форм життя з точки зору притаманних їм моральних цінностей, заснованих на взаємовідносинах між народами, етносами, націями на основі глибокої поваги до почуттів людини та світосприйняття націй, які не суперечать загальній логіці людства, а навпаки – доповнюють її багатоманітністю та колоритом, локально осмислюючи людський світопорядок через конкретний просторо-часовий, соціокультурний та психологічний вимір нації, а також розглядає закономірності їх становлення, розвитку й трансформацій.

Етнетики, підвалини якої певною мірою закладає РУНВіра, включає в себе змістові зв’язки моральних цінностей поколінь, сакралізацію народних звичаїв та традицій, що мають місце в релігії та відображаються в елементах соціокультурної дійсності, переважно в таких як виробничі традиції, обряди, родинні стереотипи поведінки, фольклор та інших творчих формах організації умов існування народу.

Розробка основ етнетики, здійснена Л.Силенком, передбачає надання особливого національного змісту трансцендентальним цінностям, зокрема таким як Істина, Справедливість, Добро, Краса, що вміщують у собі універсальність та релятивність, різні рівні співвідношення моральних норм.

Етнетики концепція “Мага Віри” спрямована на духовну єдність спільноти, в протилежність суспільній системі та її ієрархізованій

підпорядкованості, будується на любові, повазі, а не на примусовості. Духовна аура виникає завдяки спрямованості на Бога (Дажбога) і тому визначається особливими духовними подіями, серед яких головними для українського народу є духовна та моральна солідарність, а також почуття спільної долі провини та покаяння. Цю провину українців Л.Силенко називає зрадою, бо “внуки Дажбожі поклонилися чужоземному божеству... і закони чужих релігій роз’єднали їх” [Силенко Л. Мага Віра. США: ОСДУ, 1979.- С. 1389].

Більш складний процес – це культурна ідентифікація народу, як більш довготривалий, особливо за умов культурної гегемонії іншої нації. Означена ситуація породжує проблему пошуку більш глибокої основи для національної ідентифікації українців. Таку основу і знайшов Л.Силенко, звертаючись до історичної пам’яті свого народу, що несе у собі духовні цінності, які повинні об’єднати націю. “Нація, яка не має своєї рідної духовності, не є нацією” [Силенко Л. Мага Віра.- С. 973]. Сьогодні з’явилася необхідність об’єднати культурно-історично не тільки Західну та Східну Україну, але й включити в обсяг національних духовних цінностей більш ніж столітні надбання філософської думки чисельної української діаспори. Досвід її існування в іншому культурно-національному оточенні та спроможність зберегти власну національну самосвідомість надає особливого значення розумінню проблеми співвідношення національних та загальнолюдських етико-культурних цінностей не тільки на теоретичному, але й на практично-побутовому рівні.

Не буде перебільшенням сказати, що проблема подолання роз’єднання українців розв’язується Л.Силенком на ґрунті глибокого осмислення національної ідеї в контексті пошуків основ так званої громадянської релігії, якою може стати РУНВіра, котра засновується на гармонізації релігійних та політичних ідей у суспільстві.

Ще епоха французького Просвітництва, завдяки філософській думці Ж.Ж.Руссо, висунула концепцію громадянської релігії як спробу дати світу нову систему над конфесійних цінностей. На думку Ж.Ж.Руссо, громадянська релігія повинна існувати незалежно від держави і бути основою громадянського суспільства. В Новий час віросповідання християнства не вирішувало проблеми єдності суспільства, тому що держава була зацікавлена в конфесійній однорідності, відстоюючи головний принцип державного права: чия влада, того і віра.

Відмінність громадянської релігії від традиційних релігій в тому, що сакральний елемент у ній зведений до мінімуму і має спрямовування не на конфесіалізацію суспільства, а суто на регуляцію взаємовідносин

між людьми та народами, що повністю відповідає загальному змісту релігійної концепції Л.Силенка. “В усякому разі маємо широкий духовний вакуум, заповнити якого може РУНВіра не тільки задля духовного спокою кожного, а з огляду на наші загальні державницькі і громадські інтереси” [Там само.- С. 504].

Усі традиційні релігії виходять з індивідуального спасіння, а громадянська релігія йде від самотужного спасіння нації, громади з їх недостатньо окресленими територіально-культурними характеристиками. Однією з головних ознак громадянської релігії, на яку претендує РУНВіра, це – відсутність есхатологічного вчення, як водорозділу між життям небесним та земним. Л.Силенко пише: “РУНВіра – наука, яка охоплює всі животворні артерії життя українського, а тому її не можна вважати суто релігійною, тобто вузько церковною, це духовна єдність між минулим сучасним і майбутнім народу українського” [Там само.- С. 972]. Сакральний елемент в такій релігії зведений до мінімуму. Він спрямований не на трансцендентальні спекуляції, за допомогою яких здійснюється самовизначення людини в її відношенні до Бога як найвищої істоти, а на регуляцію взаємовідносин між людьми з метою досягнення суспільного ідеалу відповідно поглядам, пануючим в даній спільноті.

Український дослідник доводить, що, визначившись зі своєю національною належністю до народу, кожному українцю необхідно визначатися й зі своєю духовною сутністю. У зв'язку з цим Л.Силенко осмислює передумови виникнення того феномену, який можна назвати громадянською релігією, на яку претендує РУНВіра, Засновник нової релігії виходить з передумови існування в українському суспільстві двох суперечливих тенденцій – наявності релігійного плюралізму, з одного боку, а з іншого – потреба в спільній системі духовних цінностей.

Але у питанні формування громадянської релігії Л.Силенко не розставляє остаточні акценти: яка релігійна організація повинна мати пріоритетне значення – державна церква, в центрі якої українська ідея, а чи ж громадянська багатоконфесійна релігія?

Крім усього, потрібно зауважити, що РУНВіра іманентно несе в собі не тільки ідею української держави, але й ідею розвитку громадянського суспільства завдяки толерантності у ставленні до інших релігійних та етнічних культур. Такий підхід автора сприяє переорієнтації всієї системи суспільної свідомості та етнокультурної специфіки України.

Важливо нагадати, що в означеному плані цей феномен дослідив американський вчений політолог Р.Беллах на прикладі США, де не утворювалася державна церква, але в країні існували всі умови для утворення громадянської релігії, яка ґрунтувалася на вірі американців

усіх конфесій.

РУНВіра спроможна виконати в Україні функцію громадянської релігії, щоб закласти в суспільство культ розуму та здорового глузду як раціонального начала, але не відірваний від культу духовного, заснованого на емоційно-чуттєвому переживанні: “Справжня державна Україна буде тоді, коли вона постане не на партійних зборах, не в парламенті, не на міжнародних політичних ярмарках, а в свідомості, в душі всіх українців буде природною життєвою необхідністю”, тобто через РУНВіру [Святе вчення. Силенкова віра в Дажбога.- С. 310-311].

З цього приводу влучно сказати, що створена американським філософом та істориком науки Т.Куном метатеорія дає змогу, по-іншому подивитися на вчення Л.Силенка з точки зору соціокультурної, позалогічної детермінації знання, виявити парадигму існування націй та етносів. Цю парадигму можна позначити як етнопарадигму духовності.

Пошук парадигми для духовного розвитку України може бути здійснений через осмислення протиріччя між комунікативними інформаційними процесами й політичними методами стандартизації та інтеграції людства, з іншого боку, дезінтегративними етнічними, національними процесами. На думку Л.Силенка, головні засади вирішення означеної проблеми пов'язані з релігійно-етичними принципами консолідації нації, що відтворює себе у специфічно-національних стереотипах поведінки спільноти та різноманітності засобів її життя.

Стара парадигма розуміння національного життя початково була втілена в більшій мірі в гегельянсько-марксистській філософській традиції відношення до нації. Філософи означеної течії створили не зовсім привабливий образ нації, яка стоїть перешкодою на шляху всесвітньої логіки просунення історії та пріоритету економічного розвитку як вищої цілеспрямованості над духовно-національними якостями.

Їх ідея зводилася до того, що людство повинно відкинути та перерости релігійні та національні цінності, бо основою розвитку суспільства є економічна раціональність та технократизм. На перший план висунувся державно-економічний егоїзм, конкурентоспроможність нації, а не духовні стимули її виживання, не пріоритет національної культури, що визначає власні етичні цінності. Вище означені теоретичні підходи стають усе більше непридатними для аналізу взаємовідношення національної специфіки держав нової цивілізаційної хвилі.

Процес становлення нової світової цивілізації активізує життя локальних культур, етнічну та національну диференціацію соціально-історичних суспільств.

Нова парадигма, що запропонована та осмислена Л.Силенком, заявляє про себе складним процесом перетворення європейської цивілізації у постіндустріальне суспільство, по-новому ставить проблему про співіснування націй, етнічного й національного відродження й становлення, тобто співіснування національних культур та світової цивілізації.

До речі, сьогодні в усьому світі посилюється теоретичний інтерес до процесів етнічного й національного відродження локальних культур, релігійних традицій та цінностей. Прикладом є праці Е.Макінтайра та Е.Сміта (Англія), Р.Рорті (США), М.Фуко (Франція), М.Бубнера, В.Клюксена (Німеччина) та ін., які віддають перевагу розмаїттю цінностей національних форм життя. У більшості досліджень соціально-культурна детермінанта переломлюється через традиційно-релігійну форму, як важливу форму суспільної свідомості, що йде в руслі поглядів Л.Силенка. Сам автор “Мага Віри” трактує своє відкриття як українську Духовну революцію, що висловлюється у новому розумінні Бога як ознаки національної духовності.

Етико-релігійне вчення Л.Силенка знаходиться в контексті розробок постмодерністської філософії. Пропонуючи здійснити “духовну революцію” через пошук основ громадянської релігії, Л.Силенко дає можливість вийти на нову парадигму духовності в розвитку української нації.

*О.Шелудченко** (м. Київ)

МЕСІАНСЬКІ ІДЕЇ В МОНОТЕЇСТИЧНИХ РЕЛІГІЯХ

Початок двадцять першого сторіччя ознаменовано цілою низкою кризових явищ у сфері соціального буття, відносин людства та природи. Ці кризові явища, цілком природньо, потребують світоглядного їх освоєння та вироблення передумов для подолання. Масова свідомість лишається ідеологічних та світоглядних стереотипів, що були характерними для сторіччя, яке минуло на наших очах. Разом з цим вироблення нового бачення сучасного та майбутнього – процес дуже складний та болісний. Втрачаючи звичні стереотипи, люди іноді приходять до думки, що разом з ними гине світ, розпад соціальних спільнот може здатися апокаліпсисом світобудови загалом. Так це чи не

так, зрештою, проявить подальший історичний розвиток, але людство прагне мати відповідь на ці питання вже сьогодні. У пошуках відповіді ми звертаємося до духовних здобутків, які взагалі нам доступні – досвіду як раціонального, так і позараціонального освоєння світу.

Питання про конечність чи безкінечність світу завжди хвилювало людство. Воно знаходило той або інший варіант відповіді у світоглядних конструктах, що склалися на протязі існування цивілізацій. Філософія та релігія різним чином намагаються досягнути зазначену проблематику. Звертання до есхатологічної проблематики поєднує різні світові релігії, як то християнство, іудаїзм та іслам.

У сучасних дослідженнях широко тлумачаться питання духовної, соціальної, економічної кризи, занедбання основних моральних цінностей, втрачання людьми людськості. За статистичними даними, щорічно в Росії вбивають 24-26 тис. осіб, в Україні – 5-6 тисяч. Ці дані незаперечно свідчать, що вбивство, як засіб вивчення стосунків, досить широко розповсюджений в усьому світі. Так, в ПАР на 10 тис. населення – 44 вбивства на рік, в Росії – 31, у Мексиці – 22, в Казахстані – 19, в Україні – 9 [Алексеев, Л.В.Кейсевич «Последняя цивилизация? Человек. Общество. Природа., К.,- 1997.- С. 411]. Неймовірно зросла наркоманія та алкоголізм. Збільшилась кількість крадіжок. Сім'я знаходиться у стані перманентної кризи, кількість розлучень значно перевищує кількість шлюбів [«Статистичний щорічник України за 1998 рік».- К. 1999.- С. 576].

Враховуючи вищезазначені чинники, актуальним постає питання подальшого розвитку людства. Загроза загибелі Землі у тому стані, який придатний для людського існування, із-за діяльності людини стає реальністю. Не менш страшною постає антропологічна деструкція, криза духовності, що призводить до появи величезної кількості різних сект, релігійних течій, які маніпулюють масовою свідомістю. Прикриваючись гаслами “спасіння душі” під час апокаліпсису та приходу Месії, а також обіцянками кращого життя після смерті, вони залучають до своїх ланок молодь, людей середнього віку, тобто потенціал суспільства і нації. Це в майбутньому загрожує послабленням наукового потенціалу суспільства, а також занепадом економіки та культури України. Величезні кошти витрачаються новими релігійними течіями на розгортання своєї діяльності. Ними пропагується неомістицизм, парапсихологія, що є дуже небезпечним для людей з невизначеними духовно-моральними основами. Досить часто нові «пророки» закликають до туманної світової або альтернативної релігії, з'являються новітні Христи (Віссаріона, Деві Марія Христос тощо). Відбувається заміна вічних ідеалів духовного та морального життя суспільства тимчасовими, які нав'язуються

* Шелудченко О. - аспірантка кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.